

BÉLA

„Ezeknek a jó uraknak csak leesett az álluk, mikor munkájuk közben a Béla „szerény véleményét”, tanácsát hallották. Csak összenéztek. Mi a csudáért jártuk mi össze a külföld valamennyi számbavehető képtárát, izzadtuk át magunkat a „tudományos akadémiákon”, minek fizettük a drága tandíjat pénzben és kujtorgásban, ha nem tudunk semmit. Ha végül aztán itthon, Bélától tanuljuk meg a legegyszerűbb igazságokat, amelyek nélkül művészember nem boldogulhat.”

Tornyai János, festőművész

ENDRE

ENDRE
BÉLA

NÁTYI RÓBERT

ENDRE BÉLA

(1870–1928)

Tornyai János Múzeum
Hódmezővásárhely
2018

A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT
A NEMZETI KULTURÁLIS ALAP TÁMOGATTA

© ENDRE BÉLA (1870–1928)

Kiadó: Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ

Hódmezővásárhely, 2018

Felelős kiadó: Dr. Miklós Péter

A kötetet írta: DR. NÁTYI RÓBERT

A kéziratot lektorálta, illetve a kötetet szerkesztette: DR. NAGY IMRE

Angol fordítás: NAGY MÁTÉ

A kötetet tervezte és grafikailag előkészítette: SZÁNTÓ MÍRA JUDIT

A kötetben szereplő műtárgyfotókat készítette: DÖMÖTÖR MIHÁLY,

© SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM

A kötetet nyomtatta: s-Paw Nyomda

6794 Üllés, Bem József u. 7.

Felelős vezető: Szabó Erik

A hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum *Tündérmesék koloritja* című gyűjteményes

Endre Béla emlékkiállítását – amely 2018. március 1. és május 13. között volt megtekinthető –

Dr. Nátyi Róbert rendezte.

ISBN 978-963-7379-58-1

TARTALOMJEGYZÉK

CONTENTS

9 „Tornyainak ez a tehetséges tanítványa”

22 Kezdetek

25 Róma – „Szélesnek, óriásnak érzett mindent”

28 Újra itthon

30 Párizs – „az emberiség agyveleje, szíve Paris”

36 A vásárhelyi művészet motorja

42 Korai korszak – Életképek (1900–1911)

58 A stíluskeresés időszaka

62 Új utakon – A szentesi Szent Anna templom falfestményei

69 A stílusváltás

71 A „Nemzeti Modernizmus” útján – „kis magyar Fayence”

82 A „Magyar ugaron” – Kiállítások országszerte

87 Juhász Gyula barátsága

90 Az I. világháború és hatásai – „Festeni mentek Erdélybe egy nyárra”

95 Az utolsó évtized – Egyedül Vásárhelyen

98 Endre Béla & Barcsay Jenő barátsága – „alteregója volt Barcsay”

108 Tájképfestészet – „Egy volt ő s a mező, benne dalolt”

174 A Tisza – „mintha készömmű lányok néznének onnan”

192 Erdőrészletek, árterek – „amikor a párák élete kezdődik”

210 Enteriőrök – „Néha szeretem, hogy semmik a képeim, néha bosszant a csendjük”

234 Csendéletfestészet – „a tündérmesék koloritja”

257 Epilógus

258 Jegyzetek

264 Képjegyzék / List of Plates

274 Felhasznált irodalom

282 Endre Béla írásai

284 Summary

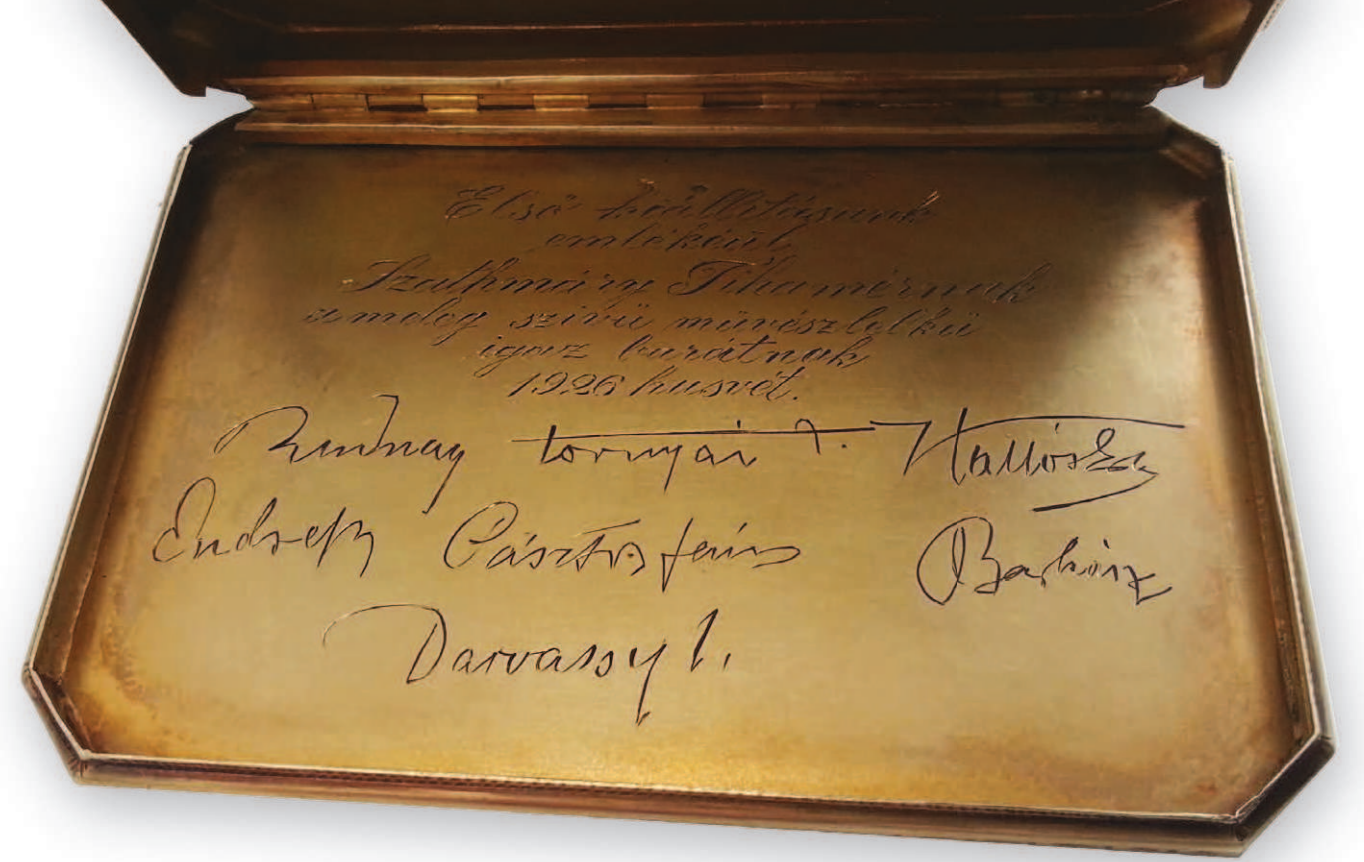

ELŐSZÓ A hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum – Dr. Nagy Imre művészet-történész, egykori múzeumigazgató, jelen kötet szerkesztője kezdeményezésére – 2018 márciusa és májusa között rendezte meg *Tündérmesék koloritja* címmel, az idén kilencven esztendeje elhunyt Endre Béla (1870–1928) gyűjteményes kiállítását. A nagyszabású tárlat kurátora Dr. Nátyi Róbert művészettörténész, a Szegedi Tudományegyetem docense volt, aki az alkotóval kapcsolatos kutatási eredményeit monográfiában összegezte, amelyet – páratlanul gazdag képanyaggal illusztrálva – most kézbe vehet a Tisztelt Olvasó.

Dr. Nátyi Róbert könyve rendkívül széles kutatási háttérrel és gazdag forrásanyagon nyugszik. A szerző nem érte be több száz Endre Béla-alkotás áttekintésével, azok értékelésével és leírásával, de a művész levelezését, önéletrajzi jellegű szövegeit, valamint a korabeli sajtó tudósításait, híreit is beépítette munkájába. A szerző azon alapos összefoglalása pedig különösen fontos Hódmezővásárhely művészettörténete szempontjából, melyet Endre Bélának az – 1912-ben részben Endre kezdeményezésére létrejött – Majolikatelepen kifejtett szervezői és ipari formatervezői tevékenységéről ír. Ez ugyanis az Endre Bélával és életművével foglalkozó kutatók által alig vizsgált terület volt eddig.

Nagy öröm és megtiszteltetés, hogy a Tornyai János Múzeum – a Nemzeti Kulturális Alap anyagi támogatásával – megjelenhette ezt a kiadványt, amely a legújabb kutatási eredmények birtokában minden eddiginél teljesebb bemutatása Endre Béla életművének, és alapos értékelése – olykor az eddigi szakirodalomban található toposzokat is cáfolva – munkásságának. Kötetünk, úgy vélem, megkérdőjelezhetetlenül bizonyítja, hogy Endre Bélának helye van a modern magyar festészet nagy alkotóinak sorában.

DR. MIKLÓS PÉTER
címzetes főiskolai tanár
múzeumigazgató

„TORNYAINAK
EZ A TEHETSÉGES
TANÍTVÁNYA”

CSENDÉLET-

FESTÉSZET

„A TÜNDÉRMESÉK KOLORITJA”

Endre Béla művészetének hangsúlyos fejezetét képezik csendéletei. Mindeddig a kutatás kevés figyelmet fordított ezekre a festményekre. Mivel rendszerint nincsenek datálva a képek, nem tudjuk, hogy mikortól kezdve foglalkoztatta a művészt a téma. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy a tízes és húszas években festette e témakör zömét. Az 1913-as makói kiállítás katalógusában a 150 tétel közül, mindösszesen három egyértelmű – illetve címe alapján esetleg még egy további – csendéletet találunk.⁴⁰⁹ E képek központi eleme általában egy virágcsokor, amit az asztalon elhelyezett különböző dekoratív kellékek egészítenek ki. Előszóval szerepeltet népi kerámiatárgyakat, lakásának, gyűjteményének megszokott, kedvelt tárgyait. A Majolikatelep üde, színes, mázas kerámiáinak széles választéka is fölvonul a festményeken, hímzett terítőkkal, elvétve gyümölcsökkel kiegészülve (*Pipacsos csokor*, *Piros rózsás csendélet*). A kerámiák, szőttesek és hímzések nemcsak öncélúan, primer dekorativitásukban, hanem szimbolikus tartalmuknál fogva is megjelennek (*Mezei csokor*). Láthattuk, a Majolikatelep törekvéseinek a kapcsán, hogy népi tradíció és a modern iparművészeti irányzatok hogyan kapcsolódtak össze egy következetesen végig vitt művészeti-esztétikai programmá. Endre Béla csendéletei szinte minden esetben ennek a tendenciának programdarabjai. Ezzel természetesen nem állt egyedül a korszak magyar festészetében, hiszen több művész életművében megjelentek hasonló „stíluskereső” törekvések.

Az egy régióra jellemző helyi kultúra rekvizitumai, a társadalmi háttér megidéző tárgyak megjelennek a korszak számos magyar festményén, így például Fényes Adolf képein is. Fényes ráadásul a csendéleteket az enteriőrök irányába tágitotta ki. 1910 körül születtek meg a művész új igazodását jelző sorozatának festményei. 1912-ben az Ernst Múzeumban megrendezett gyűjteményes kiállításán éppen „magyaros” csendéletei keltették a legnagyobb közönségvisszhangot. Az akkori legszámtovább hazai magángyűjtemények, így Nemes Marcell, Hatvany Lajos, Kohner Adolf, Ernst Lajos kollekciói őrizték a sorozat egyes darabjait, jelezve a téma aktuális, modern tartalmait. Fényes csendéletfestését, csakúgy, mint tájképeit számba kell vennünk Endre festészetével kapcsolatban. A Kecskemétről származó mester képein ugyanúgy ragaszkodott bizonyos tárgyakhoz, mint Endre Béla. Fényes 1907-ben készült *Csendélet mézeskalács szívvél*, vagy ikonikus *Máskalácsos csendélete* (1910) nemcsak a tárgyakra, hanem a környezetre, a háttérben, a falon látható festményekre, bútorokra is koncentrált. Fényes ünnepélyes hangulatot árasztó csendéletei, ugyan nosztalgikus hangszíval, de hasonló törő fakadnak, mint Endre Béla azonos tematikájú képei. Vitan felül álló, hogy a tárgyak dekorativitása, esztétikai értékének kihangsúlyozása érdekelte a vásárhelyi festőt is.

123. PIPACSOS CSOKOR / BOUQUET WITH POPPIES

EPILOGUS

A művész születésének századik jubileumára rendezett nagyszabású kiállítás sorozat után (1970–1971), az utóbbi félszázadban elsősorban a Tornyai János Múzeum kezdeményezésére, kisebb, illetve közepes méretű kamara kiállítások formájában számos kísérlet történt az életmű népszerűsítésére, felélesztésére, de a viszonylag nagyszámú tárlat ellenére ezek korlátozott hatást fejtettek ki. Szentesen (1971), Kiskunfélegyházán (1972), Békésen (1974), Gyulán (1981), Szentendrén (1987), Gyöngyösön, majd Székkutason (1988), illetve Baján (2003) és Szombathelyen (2004), majd 2005-ben az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban láthatta a közönség műveit. A Vásárhelyi Őszi Tárlatoknak a Tornyai-plakett után következő legmagasabb presztízsű városi díját, Endre Béla-díjnak nevezték el. A festőművész halálának kilencvenedik évfordulójához, a 2018-as emlékévhöz közeledve egyre nyilvánvalóbbá vált egy nagyarányú gyűjteményes kiállítás rendezésének szükségessége, amely március 1 és május 13 között a Tornyai János Múzeumban meg is valósult.

Ennek a *Tündérmesék koloritja* című, hódmezővásárhelyi emlékkiállításnak az előkészítő szakaszában merült fel a kötet megjelentetésének gondolata, melyben igyekeztem az összes eddig fellelhető adatot összegyűjteni és Endre Béla munkásságát összefoglalni. A kutatás közben, a könyv munkálatainak lezárási határidejének végéhez közeledve a Magyar Nemzeti Galéria Adattárában⁴¹⁹ sikerült még számos, eddig egyáltalán nem közölt, sőt az eddigi szakkutatás által sohasem hivatkozott adatot találni, amelynek egy része beépült a kötetbe, de a kézirat lezárulásának határidejéig nem sikerülhetett mindent feldolgozni, így a jövőbeni kiegészítések tovább árnyalhatják és pontosíthatják az Endre Béla művészetéről kialakult képet. A tiszteletadás és figyelemfelkeltésen túl az alapvetés szándéka vezérelt, hogy ez a jelentős és elfeledett munkásság elnyerhesse méltó helyét a magyar festészet történetében. Reményeim szerint a jelen munka egy későbbi monográfia megszületését is elősegítheti.

Hasonló célok vezéreltek minket a jubileumi tárlat kapcsán is, ahol hét szekcióban, a művészt foglalkoztató témák adta csoportosítást követve, a Tornyai-val közös műteremben festett, korai népeletképektől a munkásság gerincét jelentő alföldi tájképeken át, az enteriorképekig és a csendéletekig vonult fel az igen sokrétű, gazdag életmű. A gyűjteményes szemle egyik lényeges konklúziója az volt, hogy sokkal jelentősebb részét képezik művészi munkásságának csendéletei és lakásbelsői, mint azt korábban gondolták.⁴²⁰ A több mint százhusz festményt, valamint rajzokat és vázlatokat, továbbá majolikatárgyakat, fotókat, dokumentumokat felsorakoztató tárlat tanulsága alapján Endre Béla egyedi, szimbolikus művészte, nemcsak az alföldi festők élvonalához tartozott, de műveltsége, a század eleji mozgalmakban való tájékozottsága nyomán hangsúlyos szerepe volt abban is, hogy a modernitás eszméi és eredményei a vásárhelyi piktúrában szervesen asszimilálódnak.

ÉLETRAJZI ADATOK

1870. november 19.	A szegedi Fekete Házban megszületett Endre Béla. Édesapja, Endre Andor a Körös-Tisza-Maros Ármentesítő Társulat szakaszmérnökeként 1870-ban érkezett Hódmezővásárhelyre. Édesanyja Mayer Kornélia a Fekete Házat (1857) építtető, vagyonos Mayer Ferdinánd (1818–1903) szegedi vaskereskedőnek a lánya.
1892. június 8-án	Meghalt Endre Béla édesanyja. Apja nyomdokait követve beiratkozott a Budapesti Egyetemre, ahol a következő két évben mérnöknek tanult.
1895. október–1897.	Rómában festői tanulmányokat folytatott az Accademia di Raffaello Santi-n, ahol Augusto Bompiani (1853–1930) volt mestere.
1898. szeptember–1900.	Párizsban a Julian Akadémián Jean Paul Laurens (1838–1921) műtermét látogatta.
1900–1904.	Tanulmányai befejeztével visszatért Hódmezővásárhelyre, ahol 1901-től Tornyai Jánossal közös műteremben dolgoztak. Ekkor készült a <i>Léthe partján</i> című, nagyméretű, szimbolikus festménye, amelyet az alkotó később megsemmisített.
1904. augusztus	14-én megnyílt Ipari és Mezőgazdasági kiállítás képzőművészeti szekciójában, mind Tornyai <i>Juss</i> -a, mind Endre <i>Léthe partján</i> című képe főhelyre kerültek.
1905. tavasz	Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat tárlatára beküldte <i>Bölcső mellett</i> című képét. A következő években festette népies zsánerképeinek sorozatát.
1905. november 5.	Rudnay Gyula első látogatása Vásárhelyen.
1906 év elején	Három hónapot Itáliában, illetve a Riviérán töltött.
1910 tavasz-október	A szentesi római katolikus Szent Anna templom falfestményeinek kivitelezésével bízták meg Endre Bélát. Barátját Rudnay Gyulát kérte fel segítségül.
1911. május 7.	Házasságot kötött Török Zsófiával. A házasságból három gyermekük született.
1912. február 5-én	Megalakult a Művészek Majolika- és Agyagipari Telepe Endre Béla jelentős közreműködésével.
1912. november 1.	Művészek Majolika- és Agyagipari Telepe első szegedi kiállítása, Endre Béla 30 festményével kiegészítve.
1913. március	Endre Béla százötven festményből álló makói kiállítása.
1913. május 12.	A szegedi Kass Szállóban megalakult az Alföldi Képzőművészek Egyesülete, ahol Endre Bélát helyettes titkárnak választották meg.
1914–1915	Az Endre család a világháború kitörése miatt egy évet Erdélyben, Tordán, a festőművész feleségének rokonságánál töltött.
1919. szeptember 28.	Az Uránia moziban nyílt meg újabb kiállítása.
1923. május 23.	Makói kiállításának megnyitója a Vármegyeháza nagytermében.

1923. augusztus	Barátságot köt Móricz Zsigmonddal.
1925 nyarán	A Rudnay tanítványok makói bemutatkozó kiállításán a fiatal Barcsay Jenővel szoros barátságot kötöttek.
1926. április	Rudnay Gyula, Endre Béla, Tornyai János, Darvassy István, Barkász Lajos, Pásztor János és Kallós Ede kiállítást szerveztek Vásárhelyen.
1926. május 23.	Újabb makói kiállítás a Vármegyeháza dísztermében.
1927. október	Kiállítás a szegedi Kass Szállóban a Vásárhelyi Majolikateleppel.
1928. augusztus 12.	Mártélyon meghalt Endre Béla festőművész.
1928. december 16-30.	Endre Béla emlékkiállítás a hódmezővásárhelyi Városháza dísztermében.
1950.	Emlékkiállítás a művész születésének 80. évfordulójára Hódmezővásárhelyen.
1951. február 10-28.	Emlékkiállítás a Fényes Adolf-Teremben (Fővárosi Képtár).
1958.	Endre Béla emlékkiállítás a Tornyai János Múzeumban, Hódmezővásárhelyen.
1965.	A makói múzeum Endre Béla kiállítása.
1970.	Endre Béla emlékkiállítás Hódmezővásárhelyen.
1971. február 6-március 15.	Emlékkiállítás (118 alkotás) a Magyar Nemzeti Galériában.
1971.	Emlékkiállítások Szegeden és Szentesen.
1972. okt. 14-dec 15.	Tornyai János – Endre Béla kiállítása Kiskunfélegyházán.
1974.	Endre Béla festőművész kiállítása Békésen.
1978.	Endre Béla emlékkiállítás a Tornyai János Múzeumban, Hódmezővásárhelyen.
1981.	<i>Nagy Alföldi Művészek VI. – Endre Béla (1870–1928)</i> . Kiállítás a Tornyai János Múzeumban, Hódmezővásárhelyen.
1981. június-július 26.	Emlékkiállítás a gyulai Dürer Teremben.
1984.	<i>Vásárhelyi mesterek – Tornyai, Endre, Rudnay</i> címen rendezett kiállítás a Tornyai János Múzeumban, Hódmezővásárhelyen.
1984.	<i>Vásárhelyi művészek: Az első virágkor – Tornyai, Endre</i> címen kiállítás a Tornyai János Múzeumban, Hódmezővásárhelyen.
1987. július 31-augusztus	Endre Béla festőművész kiállítása Szentendrén.
1988.	Endre Béla festőművész kiállítása Gyöngyösön és Székkutason.
2003.	Endre Béla festőművész kiállítása Baján.
2004.	Tornyai János és Endre Béla festőművészek kiállítása Szombathelyen.
2005. március 10.	Endre Béla emlékkiállítás az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban.

TORNYAI JÁNOS MÚZEUM
HÓDMEZŐVÁSÁRHELY
2018